

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.7

В. А. Завгородній

ПОНЯТТЯ «МЕХАНІЗМ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ»: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЗМІСТОВОЇ НАПОВНЮВАНOSTI

У статті досліджено сучасні підходи до розуміння термінів «механізм» та «імплементация» та їх використання в сучасній правничій науці; визначено ознаки правових механізмів, що тісно переплітаються з досліджуваним правовим явищем, а також сформульовано дефініцію поняття «механізм імплементация рішень ЄСПЛ» й виокремлено його риси

Ключові слова: механізм, імплементация, механізм виконання, механізм імплементация, механізм реалізації, механізм інфільтрації, механізм реагування, механізм правозастосування.

Постановка проблеми. Україна належить до небагатьох європейських країн, які на законодавчому рівні закріпили особливий порядок виконання рішень Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд). Як зазначає Ю. Зайцев, саме наявність такого спеціального закону фактично ставить Україну чи не на «умовне» перше місце серед європейських країн у питанні законодавчого забезпечення виконання рішень ЄСПЛ та переконливо підтверджує прагнення України до європейської інтеграції у питаннях судочинства та захисту прав людини [1, с. 25].

Проте попри більше ніж десять років існування відповідного законодавчого порядку виконання рішень ЄСПЛ, який передбачає комплекс заходів, у нашій державі вкорінився загальний підхід щодо виконання своїх міжнародних зобов'язань перед РЄ лише в межах виплати справедливої компенсації, яку присуджує Суд. Загалом така ситуація відповідає назві чинного закону, оскільки в результативній частині рішень Європейський Суд визначає лише відповідну суму компенсації, яку потрібно виплатити скаргникам. Тому додаткові заходи індивідуального та загального характеру фактично набувають факультативного значення, що призводить до дальшого існування системних та структурних проблем, які є підґрунтям порушення конвенційних прав. Таким чином, на сьогодні актуальним постає питання про визначення в законодавстві більш ємного та всеохоплювального поняття, яким є механізм імплементация рішень ЄСПЛ та з'ясування його сутності й особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо виконання рішень Європейського Суду з прав людини досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як: В.З. Абдрашитова, Н.Є. Блажівська, Ю.А. Войтенко, О.В. Задорожній, Г.В. Зубенко, О.Ю. Кайдаш, У.З. Коруц, І.В. Лаптева,

Н.І. Севастьянова, М. Чугуєвська, В.Д. Шаповал, Н.В. Шелевер та інші. Водночас механізм імплементації рішень ЄСПЛ, його сутність та особливості залишаються малодослідженими в сучасній доктрині права, що потребує подальших наукових розвідок.

Формування цілей. Автор постав за мету з'ясувати в статті наявні в сучасній правничій науці підходи до розуміння й використання терміна «механізм», а також сформулювати поняття та визначити риси, притаманні механізму імплементації рішень ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Досліджуване правове явище у своїй основі має два стрижневих слова, а саме: «механізм» та «імплементація», що потребують їх сутнісного розуміння.

В енциклопедичних словниках зазначається, що термін «механізм» має декілька значень. У прямому значенні – це система рухомих ланок або деталей, що призначена для передачі чи перетворення (відтворення) руху. Механізм (принцип) у переносному значенні – це система функціонування будь-чого, сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [2]. Під механізмом у переносному значенні також розуміють внутрішню побудову, систему функціонування чого-небудь, апарат якого-небудь виду діяльності [3, с. 444], а також метод, спосіб, сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [4, с. 665]. Отже, під механізмом у межах нашого дослідження потрібно розуміти певний процес та систему функціонування правового явища.

Термін «імплементація» (від лат. *impleo* – наповнювати, досягати, виконувати, здійснювати) у міжнародному праві розуміється як організаційно-правова діяльність держав для реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань. Механізм імплементації міжнародно-правових норм охоплює сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях [5, с. 667-668]. Під «імплементацією» також розуміють установлений державою порядок застосування норм міжнародного права на її території; один з можливих варіантів співвідношення міжнародного та конституційного права (англ.: *implementation* – 1. введення в дію; 2. виконання, реалізація (напр., судового вироку), здійснення; 3. проведення (реформ тощо)) [6, с. 186]. Імплементувати також означає виконувати, здійснювати, запроваджувати в життя [4, с. 493].

З позиції С.В. Войченко, найбільш змістовним і точним для реалізації договірних норм Ради Європи є поняття «імплементація», яке має вживатись у відповідних міжнародно-правових і національно-правових актах. На думку правника, національна імплементація передбачає проведення цілої низки організаційно-правових заходів, які, працюючи в системі, дозволяють досягти кінцевого результату – реального залучення норми міжнародного права до національної правової системи [7, с. 18].

З урахуванням досліджених значень термінів «механізм» та «імплементація», пропонуємо таку робочу гіпотезу щодо трактування терміна «механізм імплементації»: сукупність заходів, які здійснюються на

внутрішньо національному рівні для виконання державою міжнародних зобов'язань.

У юридичній науці вчені нерідко послуговуються словом «механізм» для відображення функціонування різних правових форм у їх русі. Тому в доктрині права широко використовуються такі юридичні терміни, як «механізм правового регулювання», «механізм забезпечення прав людини», «механізм правоохоронної діяльності», «механізм правозастосування» тощо. Отже, важливим є дослідження зазначених правових механізмів щодо їх подібності з механізмом імплементації рішень ЄСПЛ.

Близьким до досліджуваного механізму імплементації рішень ЄСПЛ у сучасній теорії права є механізм правового регулювання, який характеризуються полісемією позицій учених щодо його розуміння. Для з'ясування його сутності розглянемо деякі підходи.

З позиції О. М. Куракіна, механізм правового регулювання – це нормативно-організований, послідовний комплексний процес, спрямований на результативне втілення в життя правових норм впорядкування, закріплення, розвитку і вдосконалення суспільних відносин за допомогою адекватних правових засобів для реалізації інтересів суспільства та держави. Механізм правового регулювання можна представити як «схему» руху, що починає функціонувати тільки після її наповнення конкретним змістом, який визначається приписами окремих норм права та залежить від спрямованості на впорядкування суспільних відносин конкретного виду [8, с. 136, 139].

Науковець О.Ф. Скакун вважає, що під механізмами правового регулювання треба розуміти різні елементи правової системи, які здійснюють регулятивний вплив на суспільство [9, с. 304]. Н.М. Онціченко стверджує, що механізм правового регулювання – це певна, узятя в єдності, сукупність правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права забезпечує впорядкування суспільних відносин, відповідає інтересам суб'єктів права, вирішує конфлікти, сприяє досягненню соціального компромісу в правовій сфері [10, с. 213].

До ознак механізму правового регулювання належать: 1) є складовою частиною механізму соціального регулювання, впливає правовими властивостями на політичний, економічний та інші механізми соціального регулювання, переплітається з ними; 2) визначається закономірностями еволюції суспільства, рівнем розвиненості економіки, культури; 3) є складною системою, що включає комплекс правових засобів і форм, які перебувають у зв'язку і взаємодії; суб'єктів, котрі здійснюють правове регулювання чи правову діяльність; юридично значимі результати їхньої діяльності; 4) є динамічною частиною правової системи суспільства, не збігається з нею і тільки в поєднанні з механізмом правового впливу створює цілісність у забезпеченні функціонування правової системи суспільства; 5) є процесом, що складається зі стадій, яким відповідають свої механізми дії; 6) визначає ступінь ефективності правового регулювання, відповідність поведінки учасників суспільних відносин приписам юридичних норм, їх рух

до задоволення приватних і публічних інтересів; 7) має кінцевою метою встановлення законності та забезпечення правопорядку в суспільстві [11].

Зважаючи на зазначені підходи до розуміння поняття «механізм правового регулювання», можна виокремити риси, притаманні й механізму імплементації рішень ЄСПЛ, серед них: 1) є складною системою правових засобів, способів і форм; 2) є динамічною складовою розгляду справи ЄСПЛ по суті; 3) підпорядкований конкретній меті – виконання міжнародних зобов'язань держави перед Радою Європи, гарантування норм Конвенції; 4) є нормативно-організованим процесом, що складається зі стадій; 5) відповідає інтересам людини, яка перебуває під юрисдикцією держави – учасниці Конвенції; 6) вирішує конфлікт, що виник між скаржником і державою; 7) сприяє досягненню соціального компромісу у сфері права.

Важливим питанням при характеристиці будь-якого механізму є його ефективність. О.Ф. Скакун під ефективністю механізму правового регулювання розуміє міру досягнення очікуваного результату правового регулювання, тобто співвідношення між усталеною метою правового регулювання суспільних відносин і реальними результатами [12, с. 267]. На думку О.М. Куракіна, ефективність механізму правового регулювання – це оціночна категорія, яка визначає здатність спеціально-юридичного впливу на суспільні відносини досягати соціально-корисного результату та юридичних цілей за допомогою особливих правових методів і засобів. Характеризує рівень співвідношення між фактичним результатом його дії і цілями, для досягнення яких були встановлені правові засоби [8, с. 260].

З позиції Л.В. Пастухової, ефективність рішень ЄСПЛ – це ступінь їх реального впливу на виконання державами-відповідачами зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї. На думку правника, критеріями оцінки ефективності рішень ЄСПЛ є їх безпосередні цілі: 1) відновлення порушених прав людини; 2) усунення перешкод на шляху реалізації людиною своїх прав. Вони зумовлюють функції судових рішень, кожне з яких одночасно «виконує» правовідновлювальну та превентивну функції. Показниками ефективності рішень ЄСПЛ є: 1) рівень відновлення конкретними державами-відповідачами на основі рішень Суду порушених прав людини; 2) певні зміни в динаміці встановлених Судом порушень конвенційних норм державами-відповідачами [13, с. 15-16].

Загалом погоджуючись із запропонованими критеріями й показниками ефективності, їх визначення, на наш погляд, повинно стосуватися не безпосередньо рішень ЄСПЛ як правових актів міжнародної судової інстанції, а саме механізму імплементації таких рішень ЄСПЛ як процесу та засобу досягнення мети норм Конвенції. Водночас ключовим показником ефективності механізму імплементації є також ступінь урахування в правомірній поведінці суб'єктів державно-владних повноважень правових позицій Європейського Суду як складової частини рішення.

Механізм імплементації рішень ЄСПЛ також тісно переплітається і зі соціально-правовим механізмом забезпечення прав і свобод людини та

механізмом правоохоронної діяльності, хоча в доктрині права досі не існує єдності щодо розуміння цих понять.

О.Ф. Скакун вважає, що соціально-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини – це система засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності. З позиції вченої, поняттям «соціально-правовий механізм забезпечення прав людини» підкреслюється, що правовий механізм – частина соціального і діє з ним у єдності. У структурі цього механізму науковець виокремлює такі підсистеми: а) механізм реалізації прав людини, який охоплює заходи, спроможні створити умови для реалізації прав і свобод людини; б) механізм охорони прав людини, який уміщує заходи з профілактики правопорушень для утвердження правомірної поведінки особи; в) механізм захисту, який містить заходи, що призводять до відновлення порушених прав неправомірними діями і відповідальності особи, яка вчинила ці правопорушення [14, с. 207].

Дещо інший підхід до розуміння соціально-правового механізму забезпечення прав людини підтримують О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко, які зазначають, що соціально-правовий механізм є системою засобів та факторів, які забезпечують повагу до прав і свобод людини, що є суттєвими для повного та вільного розвитку. На їх думку, основним призначенням соціально-правового механізму є захист суб'єктивних прав та їх поновлення, а його фундаментальне призначення визначається у процесі реалізації функцій. Наголошується, що «механізм соціально-правового захисту відображає права та свободи особи як вищу цінність; рівень соціальної справедливості в суспільстві, ступінь гарантованості прав та свобод особи; здійснення суспільного порядку та безпеки» [15].

Щодо механізму правоохоронної діяльності, то з позиції А.М. Кучука він може бути визначений як сукупність юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється профілактика правопорушень, а у разі їх вчинення – захист та відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина. Цей механізм охоплює інституційний компонент (суб'єкти правоохоронної діяльності), нормативний компонент (система правових норм та принципів, що регулюють відносини у сфері охорони права) та функціональний компонент (правоохоронні відносини) [16, с. 101-103].

На наш погляд, механізм імплементації рішень ЄСПЛ має деякі подібні риси зазначених вище механізмів, серед них: а) призводить до відновлення порушених конвенційних прав неправомірними діями з боку органів та посадових осіб публічної влади; б) охоплює заходи з профілактики порушень норм Конвенції; в) охоплює заходи щодо створення належних умов для реалізації конвенційних прав і свобод людини; г) є системою правових засобів, що забезпечують повагу до прав і свобод людини; д) відображає ступінь гарантованості прав і свобод людини з боку держави-учасниці Конвенції; е) реалізується відповідними суб'єктами державно-владних повноважень, що вступають у правовідносини на основі національних та міжнародних нормативно-правових актів.

Найбільш тісно механізм імплементації рішень ЄСПЛ переплітається з таким поняттям, як «механізм правозастосування», оскільки розуміння поняття «імплементація» нерідко ототожнюється з реалізацією норм міжнародного права, однією з форм якої є застосування.

На думку А.М. Перепелюк, механізм правозастосування є системне, динамічне утворення, спрямоване на індивідуалізацію та конкретизацію нормативної основи права, зміст якого становить комплекс юридичних засобів, об'єднаних у нормативно-правовий, інституційний та процесуально-правовий блоки, що забезпечують реалізацію норм права та досягнення його соціально корисних цілей [17, с. 94-96].

Подібний підхід до розуміння поділяє і В.В. Шульгін, зазначаючи, що механізм правозастосування є комплексною сукупністю взаємопов'язаних, взаємодіючих та взаємообумовлених правових, психологічних, інституційних, функціонально-організаційних елементів, що складають його зміст, мету та забезпечують їх неухильну, усебічну, ефективну реалізацію, а також сприяють владно-організаційному процесу втілення індивідуальних суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та вирішення конкретних юридичних справ спеціальних суб'єктів військово-правових відносин [18, с. 9].

Ураховуючи результати дослідження зазначених правників, можна виокремити низку подібних ознак, що притаманні як механізму правозастосування, так і механізму імплементації рішень ЄСПЛ, серед них: за своїм характером є соціально цінним; є багатограним та складним правовим явищем, оскільки являє собою комплекс юридичних засобів, способів і форм, що характеризуються єдністю, логічною послідовністю, взаємодією; є системою елементів, що виконують різні функції, проте пов'язані загальною метою; починає діяти за наявності юридичного факту; складається з нормативного, інституційного та процесуального блоків; ґрунтується на правосвідомості суб'єктів; супроводжується контролем.

Не можна залишити поза увагою і позиції вчених щодо назви та сутності механізмів, які пропонуються запровадити для виконання рішень ЄСПЛ.

Зокрема, науковець В. З. Абдрашитова обґрунтовує позицію про потребу запровадження такого поняття, як «механізм реалізації рішень Європейського Суду з прав людини», що уміщує: виконання рішень Європейського Суду, їх дотримання та застосування. Виконання рішень ЄСПЛ передбачає: 1) виконання резолютивної частини рішення, наприклад, відшкодування шкоди потерпілій особі тощо; 2) виконання прецедентної норми, що міститься в мотивувальній частині рішення Європейського Суду. З позиції правника, механізм реалізації рішень ЄСПЛ передбачає, по-перше, визначення суб'єктів права, які повинні виконати конкретне рішення; по-друге, виявлення підпорядкування одного органу іншому; по-третє, наявність розгорнутої нормативної бази та правового статусу органів державної влади; по-четверте, визначення форм і методів утілення в життя рішень Європейського Суду; по-п'яте, звітність у реалізації відповідних

рішень, і, зрештою, по-шосте, визначення принципів та їх дотримання, таких як транспарентність, демократизм [19, с. 13, 77].

На наш погляд, такий підхід хоча й має право на існування, проте є дискусійним, оскільки вчений фактично ототожнює правові позиції Європейського Суду, які містяться в мотивувальній частині рішення, з нормами права, що, на нашу думку, є неприпустимим з огляду на правовий статус ЄСПЛ, який має лише повноваження щодо застосування норм Конвенції та їх інтерпретації (тлумачення). Отже, такі наявні форми реалізації норм права як використання та застосування не можуть бути елементами механізму реалізації рішень ЄСПЛ. З огляду на це, запропоноване поняття та структура механізму є доцільними лише в разі характеристики реалізації норм Конвенції.

Подібну до попереднього дослідника позицію висловлює і О.Ю. Кайдаш, який зазначає, що механізм адміністративно-правового забезпечення реалізації рішень ЄСПЛ в Україні – це сукупність засобів адміністративно-правового характеру, що застосовуються уповноваженими на те національними державними інституціями, посадовими й службовими особами при реалізації на території України та в її правовому полі рішень ЄСПЛ, винесених Судом проти держави Україна для забезпечення захисту та відновлення прав і свобод особи, що передбачені в Конвенції та протоколах до неї та які були порушені стосовно заявника державою Україна шляхом виконання рішень ЄСПЛ та застосування практики Суду при здійсненні правосуддя й в адміністративній практиці [20, с. 106].

На наш погляд, запропоноване визначення поняття не позбавлене дискусійних моментів. Насамперед сутність механізму реалізації рішень ЄСПЛ обмежується лише засобами адміністративно-правового характеру, що, як нам убачається, звужує розуміння цього явища правової дійсності, оскільки такий підхід залишає поза увагою засоби кримінально-процесуального, цивільно-процесуального та іншого характеру, що відіграють важливу роль при застосуванні додаткових заходів індивідуального та заходів загального характеру.

З позиції правника, механізм реалізації рішень ЄСПЛ має два способи, перший з яких – виконання рішення, що, власне, зводиться лише до виплати справедливої сатисфакції, за винятком пілотних рішень; другий – застосування практики Суду при здійсненні правосуддя й в адміністративній практиці. Практика ЄСПЛ у цьому разі ототожнюється з рішеннями Суду, що є не припустимим, оскільки судова практика являє собою поєднання трьох елементів, а саме: діяльності суду, її результатів (рішень) та соціально-правового досвіду. З огляду на це більш доцільно твердити про правові позиції ЄСПЛ, що є складовою його рішень, та які повинні враховуватися суб'єктами правозастосовної діяльності, такими, як суди, правоохоронні органи тощо в повсякденній діяльності. Урахування правових позицій ЄСПЛ відповідними суб'єктами знаходиться поза межами наявних форм реалізації норм права, тому, на наш погляд, використання поняття «механізм реалізації» є недосить обґрунтованим.

Дослідниця загальної теорії права І.В. Лаптева також висловлює позицію про необхідність запровадження «механізму правової інфільтрації» Конвенції, правових позицій та прецедентної практики ЄСПЛ, якому властиві певні форми та способи [21, с. 11]. Проте вона не запропонувала його поняття, ознак та структури. Утім, актуальним постає питання про доцільність такої юридичної конструкції.

Сам термін «інфільтрація» в перекладі з латинської означає *in* – в, *filtratio* – проникнення, вливання [22, с. 454]. Він вживається в медицині та біології й розглядається в прямому значенні як проникнення та скупчення в тканинах певних елементів, які не є їх звичною складовою частиною [3, с. 313]. Таким чином, деякі вчені здійснюють спробу адаптації ще одного, поряд з «механізмом», неюридичного терміна в правничу науку для характеристики проникнення одного явища правової дійсності в інше.

В.М. Кохман та М.І. Поліщук пропонують розуміти термін «правова інфільтрація» як запозичення (взаємопроникнення) правових норм, що містяться в міжнародному праві чи національному законодавстві однієї країни у внутрішньодержавне право інших держав у встановлений або прийнятій формі. На їх думку, основними способами здійснення процесу правової інфільтрації є: імплементація; правова рецепція; правова трансформація; інкорпорація; правова відсилка. З позиції учених, треба враховувати, що при втілення в життя таких форм правової інфільтрації кожна з них матиме свій власний механізм правової реалізації, заздалегідь встановлений законодавцем [23, с. 42-43]. Із зазначеного можна дійти висновку, що головна мета інфільтрації – запозичити (що означає – наслідувати, перейняти, почерпнути) сучасні міжнародні стандарти для національної правової системи.

Дещо інший підхід до розуміння категорії «правова інфільтрація» запропонувала Т.А. Мельниченко, яка визначає її як екстрагування правових норм, що містяться в міжнародних актах (договорах, конвенціях, деклараціях) і національних нормативно-правових актах однієї держави у внутрішньодержавне право іншої конкретної держави певними способами [24, с. 9-11].

Ключовим словосполученням у цьому визначенні є «екстрагування правових норм», під яким пропонується розуміти вибірку, яка дає можливість використати в національному праві лише «просунути» юридичні норми, а також застосовувати правову норму не загалом, а лише її частину. Саме це, на думку вченої, дозволяє прискорити процес побудови правової держави.

З позиції правника, під механізмом правової інфільтрації норм міжнародного права в право внутрішньодержавне треба розуміти організаційно-правові способи та прийоми, що забезпечуються компетентними державними органами, щодо виконання положень норм міжнародного права з урахуванням особливостей національного законодавства, спрямованих на реалізацію нормативних приписів, що випливають з положень міжнародно-правових актів. До того ж, на думку вченого, основним способом здійснення процесу правової інфільтрації є

імплементация, яка може здійснюватися за допомогою відсилки, рецепції, адаптації, відтворення, легітимації, інкорпорації [24, с. 9-11].

З огляду на зазначене, доходимо висновку, що використання терміна «інфільтрація» є виправданим лише щодо механізму проникнення норм міжнародно-правових актів в національне право та є недоречним для характеристики механізму виконання чи імплементации рішень Європейського Суду, оскільки: а) запозичення не може бути метою виконання рішень міжнародних судових установ; б) принцип екстрагування, що за аналогією треба розуміти як відбір для виконання лише «просунутих рішень» Суду, не може бути в основі такого механізму.

Дослідник А.В. Деменєва висловлює позицію щодо потреби створення ефективного «механізму реагування» держави на постанови Європейського суду. Ключову роль у створенні такого механізму повинен відігравати системний підхід, що охоплює і дії влади у відповідь на встановлене ЄСПЛ порушення, і стратегію взаємодії національних і конвенційних механізмів, і постійну діяльність держави у сфері виконання зобов'язань за статтею 1 Конвенції – забезпечення конвенційних прав всередині держави та попередження порушень Конвенції. Водночас правник зазначає, що розгляд конкретної справи – це діяльність Європейського суду з прав людини в межах реалізації норм Конвенції. А отже, можна припустити, що реалізація державою постанов Європейського суду є складовою частиною механізму реалізації норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [25, с. 136, 139].

Із зазначеного доходимо висновку, що учений фактично ототожнює поняття «механізм реагування» та «механізм реалізації» рішень ЄСПЛ, які, на наш погляд, мають різне змістовне наповнення та є дискусійними щодо використання. Механізм реалізації, як уже зазначалося, притаманний нормам Конвенції, що уміщує їх дотримання, виконання, використання та застосування.

Реагувати – означає діяти у відповідь на щось, виявляючи відповідне ставлення до кого-, чого-небудь [4, с. 1204]. Таким чином, «механізм реагування» може охоплювати як порядок виконання державою прийнятого рішення Суду, так і наявність захисних дій у відповідь на прийняте рішення ЄСПЛ з вираженням власного політичного ставлення до нього та аргументацією причин щодо його невиконання. Існування такого механізму, на наш погляд, зводить нанівець взяті на себе державою міжнародні зобов'язання, оскільки вони можуть виконуватися вибірково. До того ж, на наш погляд, хибною є думка вченого про те, що механізм реалізації рішень ЄСПЛ є складовою механізму реалізації норм Конвенції. Ці два механізми співвідносяться як засіб і мета та мають різні структурні елементи.

Висновки. Підбиваючи підсумок проведеного дослідження, доходимо висновку, що з огляду на юридичну природу правових актів Європейського Суду з прав людини та їх значення для національних правових систем, найбільш оптимальним для використання в науці та законодавстві є термін «механізм імплементации рішень ЄСПЛ». Подібна позиція висловлюється також ученим С.Ю. Бутенком, який зазначає, що імплементация рішень Європейського Суду з прав людини в кримінальне процесуальне

законодавство України – це комплексна організаційно-правова діяльність держави, метою якої є виконання Україною міжнародного зобов'язання перед Радою Європи щодо забезпечення відповідності кримінального процесуального законодавства України Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у її тлумаченні ЄСПЛ [26, с. 14].

Проте, на наш погляд, такий підхід до розуміння імплементації рішень ЄСПЛ є дещо звуженим і являє собою лише один із заходів відповідного механізму, оскільки зводиться тільки до погодження чинного національного законодавства з правовими позиціями ЄСПЛ. В основі механізм імплементації повинен мати як заходи щодо виконання резулятивної частини рішень ЄСПЛ (виплата справедливої сатисфакції), що є первинним, так й інші, більш важливі заходи, завданням яких є відновлення порушеного права та попереднього правового стану скаржника, а також недопущення повторного порушення конвенційних прав.

З огляду на вищезазначене, можна виокремити риси, притаманні механізму імплементації рішень ЄСПЛ:

- невід'ємна, динамічна та заключна складова розгляду Європейським Судом з прав людини справи по суті;

- цілісне правове явище, що охоплює низку взаємопов'язаних елементів, яким властива відносна автономність існування від цілого;

- підпорядкований конкретній меті, а саме: відновлення порушених прав і свобод людини, відновлення, наскільки це можливо, попереднього правового стану потерпілої особи, недопущення повторного порушення конвенційних прав, яка досягається в рамках виконання міжнародних зобов'язань держави перед Радою Європи;

- має чітку та логічну внутрішню організацію (побудову);

- характеризується системністю та стадійністю;

- має просторові та часові межі існування (починає діяти за наявності юридичного факту – з моменту ухвалення ЄСПЛ остаточного рішення по суті справи та його отримання державою до врахування суб'єктами державно-владних повноважень у своїй діяльності правових позицій ЄСПЛ, що сформульовані в рішенні щодо причин порушення конвенційного права);

- охоплює інституційний елемент (суб'єкти, що уповноважені державою приймати рішення та проводити заходи в рамках імплементації рішень ЄСПЛ); функціональний елемент (правовідносини, які складаються в процесі імплементації рішень ЄСПЛ); нормативний елемент (сукупність нормативно-правових актів, які прийняті для імплементації рішень ЄСПЛ), ідеологічний елемент (правосвідомість суб'єктів державно-владних повноважень);

- являє собою сукупність таких, що взаємодіють між собою правових засобів та способів, а також заходів індивідуального та загального характеру;

- оцінка його ефективності залежить як від кількісних показників щодо правовідновлювальних заходів з боку держави та прийнятих повторних типових рішень ЄСПЛ щодо порушень норм Конвенції, так і від ступеня

урахування правових позицій Європейського Суду в діяльності суб'єктів державно-владних повноважень;

- імплементація норм Конвенції та механізм імплементації рішень ЄСПЛ співвідносяться як мета і засіб досягнення цієї мети.

Таким чином, механізм імплементації рішень Європейського Суду з прав людини можна визначити як сукупність юридичних засобів і способів, що використовуються та заходів, які вживаються державою на виконання взятих на себе конвенційних зобов'язань із відшкодування завданої скаржникові матеріальної та моральної шкоди, відновлення його порушеного конвенційного права (а за необхідності і попереднього правового стану потерпілого від незаконних рішень, дій або бездіяльності органів публічної влади, їх посадових і службових осіб), а також запобігання порушенню конвенційних прав і свобод людини у майбутньому.

Використані джерела:

1. Зайцев Ю. Проблема виконання судових рішень у практиці Європейського суду з прав людини. Київ: Юстиніан, 2002. 321 с.
2. Механізм (значення). Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org>.
3. Ушаков Д. Н. Механизм. *Большой толковый словарь современного русского языка*. Москва, 2005. 1216 с.
4. Великий тлумачий словник сучасної української мови / голов. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи: В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерibas, О. В. Дмитрів, Г. В. Латник, Г. В. Степенко. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Савчук К. О. Імплементація. *Юридична енциклопедія: у 6 т.* / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова ред.) та ін. Київ, 2001. Т. 2. С. 667–668.
6. Соколова Ю. Імплементація. *Багатомовний юридичний словник-довідник*. Київ, 2012. С.186.
7. Войченко С. В. Договори Ради Європи в кримінально-правовій сфері та їх імплементація в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2010. 22 с.
8. Куракін О. М. Сучасний механізм правового регулювання: загальнотеоретичні аспекти : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2016. 465 с.
9. Скаун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учебник (перевод с украинского). Харьков: Эспада, 2007. 840 с.
10. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: монографія. Київ: Ін-т дер-ви і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
11. Механізм правового регулювання суспільних відносин, його стадії. Теорія держави і права: навчальні матеріали онлайн. URL: http://pidruchniki.com/1001031243102/pravo/mehanizm_pravovogo_regulyuvann_ua_suspilnih_vidnosin_yogo_stadiyi.
12. Скаун О. Ф. Теория права і держави: підручник: Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.
13. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2003. 21 с.
14. Скаун О. Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.

15. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ: ЮрінкомІнтер, 2008. 688 с. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zauchuk_tdp/part2/409.htm
16. Теорія держави і права: підруч. / Ведерніков Ю.А. та ін. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2015. 468 с.
17. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 224 с.
18. Шульгін В. В. Реалізація військового законодавства: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Дніпро, 2017. 20 с.
19. Абдрашитова В. З. Теоретико-правовые основы исполнения решений Европейского Суда по правам человека: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2008. 197 с.
20. Кайдаш О. Ю. Адміністративно-правове забезпечення реалізації рішень ЄСПЛ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2016. 196 с.
21. Лаптева И. В. Правовая инфильтрация Конвенции о защите прав человека и основных свобод и решений Европейского Суда по правам человека в российскую правовую систему (теоретико-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2014. 223 с.
22. Прохоров А. М. Инфильтрация. *Большой энциклопедический словарь. 2-е изд., перераб. и доп.* Москва, 1998. 1456 с.
23. Кохман В. Н., Полищук Н. И. Правовая инфильтрация норм международного права в уголовно-исполнительное законодательство Российской Федерации: монография. под ред. С.А. Комарова. Воронеж: Научная книга, 2008. 205 с.
24. Мельниченко Т. А. Теоретические и нормативные основания правовой инфильтрации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Волгоград, 2006. 26 с.
25. Деменева А. В. Юридические последствия постановлений Европейского суда по правам человека для Российской Федерации : дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Екатеринбург, 2010. 215 с.
26. Бутенко С. Сущность имплементации решений Европейского Суда по правам человека в уголовное процессуальное законодательство. *Закон и жизнь*. 2013. № 8/3. С. 11-15.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2018

Завгородний В. А. Понятие «механизм имплементации решений Европейского Суда по правам человека»: вопросы терминологической определенности и содержательной наполняемости

В данной статье исследованы существующие подходы к пониманию терминов «механизм» и «имплементация», а также их использование в современной юридической науке. Автором определены признаки правовых механизмов, которые тесно переплетаются с исследуемым правовым явлением, а также сформулирована дефиниция понятия «механизм имплементации решений Европейского Суда по правам человека» и выделены его особенности.

Ключевые слова: механизм, имплементация, механизм исполнения, механизм имплементации, механизм реализации, механизм инфильтрации, механизм реагирования, механизм правоприменения.

Zavgorodniy V. The Concept of «Mechanism of Implementation the Decisions of European Court of Human Rights»: Issues of Terminological Definiteness and Substantial Content

In this article is explored the modern meaning of the concepts of "mechanism" and "implementation", and the use of these concepts in modern legal science. The author examines the legal mechanisms that are similar to the mechanism of implementation the decisions of European Court of human rights, namely: the mechanism of legal regulation, the social and legal mechanism of ensuring human rights, the mechanism of law enforcement activities, the mechanism of legal application. In the course of the study, the author identified common features with all of these legal mechanisms.

The author also explored the essence of legal mechanisms, such as: the mechanism of realization the decisions of European Court of human rights, the mechanism of infiltration the decisions of European Court of human rights, the mechanism for responding to decisions of the European Court of human rights, with the aim of determining the possibility of their use in science and the laws of the state. As a result of the study, the author proposed such a definition of "Mechanism of implementation the decisions of the European Court of human rights" - a set of legal means and methods used or applied by the public authorities in order to fulfill the obligations of the convention and affecting the consciousness and behavior of the subjects of law in order to prevent violations of human rights.

Keywords: mechanism, implementation, mechanism of implementation, mechanism of realization, mechanism of infiltration, mechanism of response, mechanism of law enforcement.

УДК 341.233:327.8

I. I. Камінський

ПРАВОМІРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НЕЗБРОЙНОЇ СИЛИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

У статті констатовано, що застосування суб'єктами міжнародного права незбройної сили як здійснення впливу незбройними засобами треба розглядати як втручання, яке заборонено принципом невтручання у справи, що входять до внутрішньої компетенції іншої держави. Водночас убачається, що коли така незбройна сила є складником певних міжнародно-правових режимів, то її застосування є правомірним. З огляду на це, досліджено та систематизовано випадки правомірного застосування незбройної сили – винятки з принципу невтручання.

Ключові слова: застосування незбройної сили, принцип невтручання, примусові заходи, контрзаходи, зобов'язання erga omnes.

Постановка проблеми. Розвиток міжнародних відносин детермінує зміни в міжнародному праві. Потреби держав як основних акторів міжнародних відносин у захисті та просуванні своїх чи підтримуваних загальних інтересів на практиці нерідко обмежуються міжнародно-правовою заборонаю погрози чи застосування сили. Це зумовлює пошук нових, незбройних засобів досягнення власних інтересів та реалізацію їхнього потенціалу в міжнародних відносинах. Арсенал таких засобів може бути дуже різноманітним та включати, серед іншого, економічні, політико-дипломатичні, кібер-, інформаційно-психологічні інструменти тощо.